

SLÄCKA LJUSET – VARFÖR DÅ?

SVERKER C. JAGERS, ERIK JÖNSSON OCH SIMON MATTI

Sammanfattning

När jordens miljö försämras, ökar kraven på att vi måste ändra våra beteenden. Mangrant behöver vi hjälpa till att minska samhällets belastningar på sådant som fiskbestånd, skog, mark och klimat, bland annat genom att ändra vår konsumtion av allt från dagligvaror till energi. Kort sagt, vi behöver släcka ljustet så ofta vi kan. Det vanligaste argumentet för att få folk att göra dessa saker är naturligtvis att de är gynnsamma för miljön och därför är värda att göra. Samtidigt kan man välja att släcka ljustet av en rad olika skäl, såsom för den personliga hälsans eller ekonomins skull. Kanske är dessa andra skäl väl så viktiga för att få människor att faktiskt ändra sina (förvisso miljövänliga) beteenden. I detta kapitel frågar vi oss vad svenska folket anger som viktigaste motiv bakom att de betar sig miljövänligt och vad vi och miljöpolitiken kan lära av dessa svar för framtiden.

Många av de miljöproblem samhället har att hantera grundar sig i de val vi människor gör. Till stor del handlar det om övergripande samhällsbeslut som rör exempelvis hur vi konstruerar vår infrastruktur och våra energisystem. Men också enskilda individers livsstilar och hur vi väljer att prioritera när vi exempelvis konsumerar olika varor och tjänster, eller gör våra beteendeval, är i sammanhanget betydelsefullt. Individers livsstilar påverkar såväl miljön direkt som indirekt. Dels genom exempelvis utsläpp från olika transportmedel eller det hushållsavfall som vi genererar, dels eftersom de aggregerade konsumtionsval vi gör också har en påverkan på marknadens utbud av produkter och på de produktionsprocesser och råvaror som företag använder sig av. För politiker som har en ambition att bidra till en bättre miljö blir det därmed intressant att också försöka påverka våra livsstilar i mer hållbar riktning. Mot bakgrund av den ökade mängd styrmedel, från regleringar och ekonomiska incitament till information och olika mjukare försök att knuffa oss i rätt riktning, som riktas mot enskilda individer, blir det intressant att bättre förstå vilka budskap och argument som bäst fångar vårt intresse och får oss att vilja förändra våra beteenden. Men för detta krävs det att vi också känner till hur människor betraktar olika typer av beteenden – och med vilka bakomliggande motiv¹ de utför dem. Det är nämligen fullt möjligt, för att inte säga troligt, att det som vissa individer uppfattar som ett miljöbeteende, av andra snarare ses som en ekonomisk fråga eller en hälsofrämjande aktivitet. För den senare gruppen riskerar

därmed miljöbetonade budskap att inte ha samma effekt på beteendeförändring som information vilken istället framhåller positiva plånboks- eller hälsoeffekter.

De frågor vi ställer oss i detta kapitel är därför vilka skäl det är som människor anger för att utföra en rad miljövänliga aktiviteter. Är det framförallt miljöskäl som anges här, eller visar det sig att andra motiv snarare dominerar, och i sådana fall för vilka typer av aktiviteter? Vidare frågar vi oss hos vilka individer miljömotiven dominerar – går det här att se några mönster där exempelvis ålder, utbildningsnivå eller politisk-ideologisk hemvist samvarierar med individens benägenhet att utföra beteenden av miljöskäl, eller har det snarare att göra med individens intresse för miljöfrågor eller oro för klimatförändringar? Dessa frågor är viktiga såväl ur ett forsknings- som ett beslutsfattarperspektiv, särskilt som en ökad förståelse för vad som driver människors beteendeval har betydelse för hur vi på bästa sätt kan åtgärda en negativ miljöpåverkan. Många av de modeller som används för att förstå mekanismerna bakom det vi kallar miljövänliga beteenden utgår emellertid från att de just uppfattas som miljövänliga och därför utförs med miljömässiga motiv. Detta antagande spiller i sin tur över på de policyrekommendationer och förslag på utformning av styrmedel som forskningen ger upphov till. Men om antagandet i grunden brister, om det istället är andra motiv som i huvudsak styr våra beteenden, kan naturligtvis forskningens resultat också leda beslutsfattare i fel riktning.

Motiv som drivkraft för beteende

Varför människor frivilligt väljer att utföra vissa beteenden, eller avstå från andra, är en central fråga inom den samhälls- och beteendevetenskapliga forskningen. I den extensiva litteratur som behandlar orsakerna bakom miljövänliga beteenden återfinns en rad, ibland inte fullt förenliga, teorier och modeller som försöker förklara varför människor väljer att utföra en viss aktivitet eller inte. Inom vissa teoribildningar, såsom *teorin om planerat beteende* (Ajzen, 1991), görs ett grundläggande antagande att individer främst engagerar sig i beteenden som uppfattas öka den personliga nyttan, exempelvis i form av ekonomiska vinster, ökad bekvämlighet eller bättre hälsa. Andra modeller, såsom den väl beprövade *Value-Belief-Norm teorin* (t.ex. Stern m.fl., 1995), framhåller istället att miljöbeteende är kopplat till en moraliskt grundad omsorg om den kollektiva nyttan som i sig är baserat på såväl en uppsättning altruistiska värderingar och en uppfattning om nuvarande miljösituation, som ett hot mot dessa.

Eftersom vissa typer av aktiviteter - exempelvis valet att cykla snarare än att köra bil till jobbet – är tydligt förknippade med både miljömässiga och mer personliga vinster, framhålls det inom viss litteratur att miljövänliga beteenden snarare är *ekvifinala*. Detta innebär i korthet att ett och samma beteendeval kan vara ett resultat av flera olika motivationsprocesser, där en individ kan betona miljönyttan som drivkraft medan en annan anför andra motiv som skäl till att utföra aktiviteten (Stern, 2000; Thøgersen, 2003; Berglund & Matti, 2006). Samtidigt visar en rad

studier på att kopplingen mellan motiv och faktiskt beteende är mindre stark och förutsägbar än vad de föregående teoretiska modellerna gör gällande, vilket ibland beskrivs som ett *value-action gap* (Guagnano, Stern, & Dietz, 1995; Hobson, 2004). Till exempel visar forskning att individer, som i grund och botten uttrycker likartade moraluppfattningar och engagemang för miljöfrågor, i betydande grad skiljer sig åt när det kommer till deras beteendeval (Thøgersen, 2004; Martinsson & Lundqvist, 2011). På samma sätt visar studier att förklaringskraften hos de modeller som utgår från att miljöbeteenden grundar sig i en uppsättning miljörelaterade värderingar, skiljer sig åt mellan olika typer av aktiviteter. Medan lågkostnadsbeteenden ofta kan förklaras av en moralisk övertygelse, försvagas denna koppling i situationer där ett alternativt beteende är förknippat med höga personliga kostnader, där vanans makt är stark eller där fullgoda alternativ saknas (Martinsson, Lundqvist & Sundström, 2011; Steg & Vlek, 2009; Eriksson, Garvill & Nordlund, 2008). Sammantaget pekar dessa resultat på att beteendeval snarare är *multifinala*, det vill säga att ett och samma bakomliggande motiv mycket väl kan ge upphov till flera olika utfall beroende på hur individen uppfattar olika mer situationsspecifika faktorer, exempelvis de sociala normer som omger ett beteende, och hur dessa interagerar med våra bakomliggande motiv (se Lindenberg & Steg, 2007).

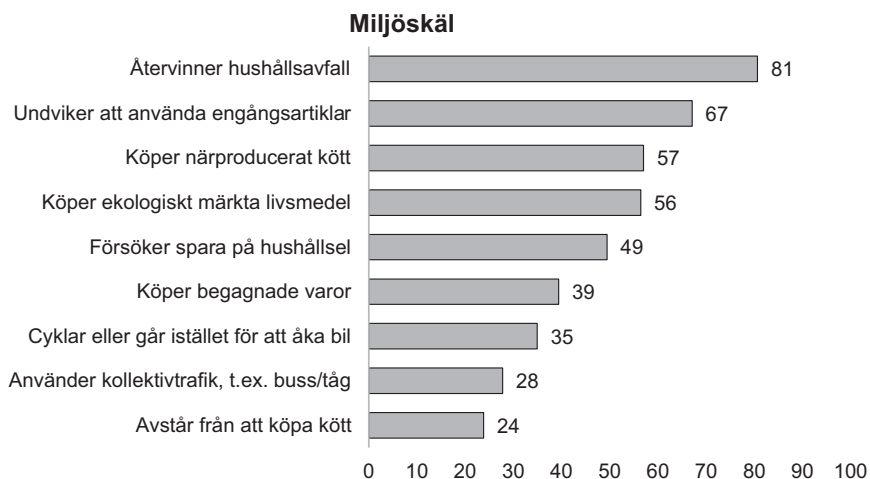
Sammanfattningsvis bör vi alltså kunna förvänta oss att individer som har ett starkt miljöintresse och starka miljövärderingar i högre grad anger miljömässiga motiv som styrande för sina beteendeval. Detta är varken konstigt eller förvånande. Men samtidigt bör vi också förvänta oss dels att vissa individer utför vad som ofta betraktas som miljövänliga beteenden men med helt andra bakomliggande motiv (det vill säga ekvifinalitet), dels att vissa typer av beteenden, även om de har tydligt positiva miljöeffekter, till en lägre grad uppfattas som kopplade till just miljöhänsyn och därför inte uppvisar en lika stark koppling till miljömässiga motiv (det vill säga multifinalitet).

I fortsättningen av kapitlet borrar vi djupare i frågan om kopplingen mellan motiv och beteenden. Framförallt är vi intresserade av i hur hög grad miljömässiga motiv ligger bakom utförandet av olika miljövänliga beteenden och vilka typer av beteenden som snarare domineras av andra typer av motiv. Därtill undersöker vi i vilka grupper de miljömässiga motiven dominerar. För att möjliggöra analyser av människors bakomliggande motiv har vi i den nationella SOM-undersökningen 2020 bett de svarande att ange av vilket eller vilka skäl de utför totalt nio olika beteenden som vi forskare typiskt brukar klassificera som miljövänliga. Förutom miljöskäl kunde ekonomiska-, hälso- och praktiska skäl kryssas för och för varje beteende kunde flera alternativ anges. För att öppna för möjligheten att vissa människor inte alls utför vissa beteenden, erbjöds också alternativet ”jag gör aldrig detta”.

Hur motiveras miljövänligt beteende?

I figur 1 har vi sammanställt resultat för att visa vilken andel av de svarande i 2020 års nationella SOM-undersökning som anger att miljö är det enda, eller ett av flera, skäl bakom utförandet av nio typiskt miljövänliga beteenden. Som förväntat visar resultaten en tydlig variation i förekomsten av miljömotiv mellan olika typer av beteenden. Medan miljö ingår som ett motiv bakom återvinning av hushållsavfall bland hela 81 procent av de svarande, anger endast en fjärdedel att de avstår från att köpa kött helt eller delvis av miljöskäl. Detta är emellertid ett beteende som över hälften av de svarande (53 procent) anger att de aldrig utför.

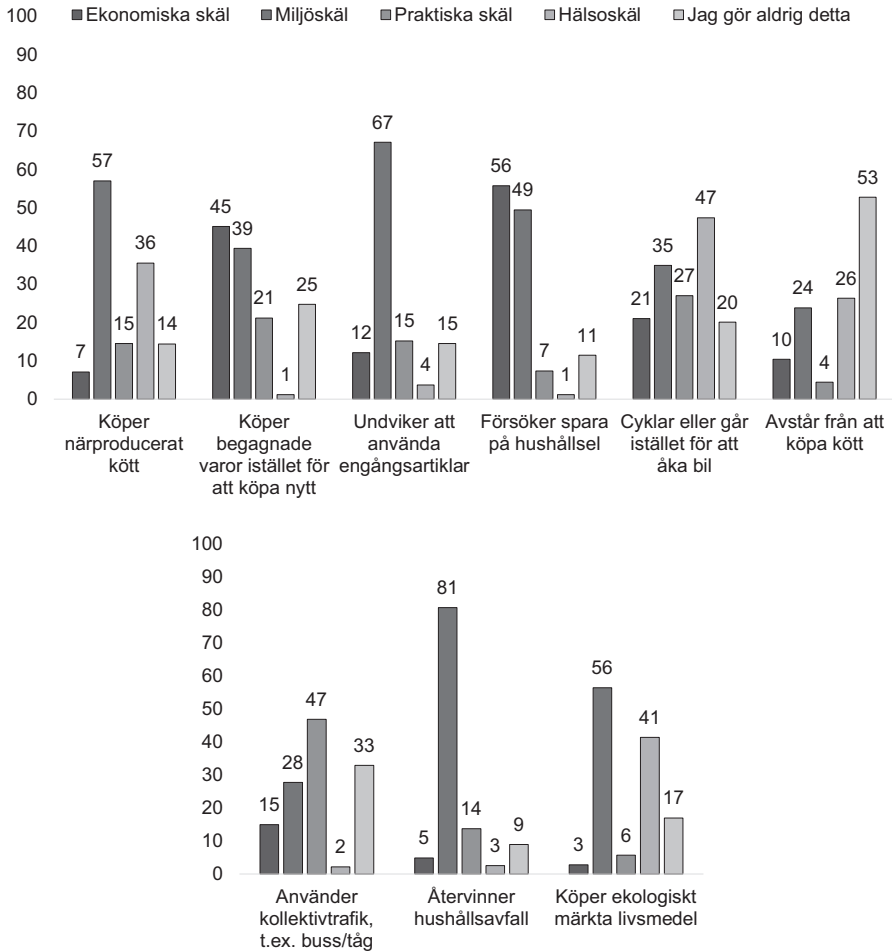
Figur 1 Andelar som anger miljöskäl som motiv bakom beteende, 2020 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'När du gör följande saker, av vilket eller vilka skäl brukar du göra det? Flera svar kan anges' med svarsalternativen 'ekonomiska skäl', 'miljöskäl', 'praktiska skäl', 'hälsoskäl', 'jag gör aldrig detta'. I tabellen redovisas andelen som uppgett att de utför följande sysslor av miljöskäl. Procentbasen utgörs av de som svarat på frågan. Antal svarande är 1 826 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Från figur 1 kan vi vidare konstatera att det för 5 av 9 beteenden faktiskt är en minoritet av de svarande som säger sig utföra dessa med omsorg om miljön som (del)motiv. Som framgår av figur 2 är det istället andra typer av motiv som mer frekvent anges för dessa beteenden: människor försöker spara på hushållsel och handlar second-hand av i huvudsak ekonomiska skäl (56 respektive 45 procent av de svarande anger detta som ett av sina motiv), de åker kollektivt för att det är praktiskt (47 procent) och valet att cykla eller gå istället för att köra bil, samt undvikande av köttkonsumtion görs främst av hälsoskäl (47 respektive 26 procent).

Figur 2 Motiv bakom gröna beteenden, 2020 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'När du gör följande saker, av vilket eller vilka skäl brukar du göra det? Flera svar kan anges' med svarsalternativen 'ekonomiska skäl', 'miljöskäl', 'praktiska skäl', 'hälsoskäl' och 'jag gör aldrig detta'. Procentbasen utgörs av de som svarat på frågan. Antal svarande är 1 826 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Detta till trots, visar resultaten också att miljömotiven förekommer betydligt mer frekvent, sett till alla beteenden. Därmed anges miljö i betydligt högre grad som ett komplement till ekonomiska-, hälso- eller praktiska skäl, än vad kombinationer av de senare tre motiven förekommer bland svaren. Mer specifikt ingår miljö som ett motiv i mellan 79–98 procent av alla fall där multipla motiv anges. Mest

frekvent förekommer miljömotiven som ett av flera när det gäller återvinning av hushållsavfall, minst för att välja cykel eller gång som transportsätt. Av detta kan vi konstatera två saker. Dels att samtliga miljöbeteenden uppvisar en tydlig ekvifinalitet, det vill säga att motiven bakom deras utförande varierar mellan individer, dels att miljömotiven framförallt dominerar för beteenden som antingen är ekonomiskt mer krävande (ekologiskt märkta eller närproducerade produkter är i regel dyrare) eller som inte har någon uppenbar effekt på annat än just miljökvaliteten.

Vilka motiverar sitt beteende med miljöskäl?

Vilka är det då som mer frekvent anger miljömotiv som skäl för sitt beteendeval? För att besvara denna fråga delar vi in de svarande som anger miljö som ett (del) motiv i olika socio-demografiska grupper. Tabell 1 visar hur fördelningen av miljömotiv ser ut baserat på ett antal faktorer som kan antas ha betydelse för hur vi väljer att forma våra livsstilar. Även i detta uppvisar resultaten en relativt stor variation, vilket är förväntat, givet tidigare studier som pekar på i vilka grupper vi finner det överlag största miljöengagemanget (Bennulf & Gilljam 1990, Stern m.fl., 1993). Exempelvis noterar vi att män på ett systematiskt sätt anger miljöskäl betydligt mindre frekvent än vad kvinnor gör. För samtliga beteenden anger i själva verket kvinnor miljö som motiv oftare än vad män gör. För en majoritet av beteendena är skillnaden mellan kvinnors och mäns uttryck av miljömotiv 10 procentenheter eller större. Det minsta könsgapet (7 procentenheter) återfinns för det överlag mest frekvent miljömotiverade beteendet: återvinning av hushållsavfall. Detta är emellertid också en aktivitet som är tydligt normaliserad med en väl fungerande infrastruktur i de allra flesta kommuner och bostadsområden i Sverige. Återvinningsexemplet visar på hur ett specifikt beteende, genom exempelvis informationskampanjer, kan göras till en symbol för miljöarbetet på individnivå och således också bli ett miljöbeteende i vårt medvetande.

Även om miljöengagemanget i de yngre grupperna på senare år blivit tydligt uppmärksammat, exempelvis genom rörelser som "Fridays for Future", är det faktiskt inte bland de yngsta medborgarna (16–29 år) som vi återfinner den högsta andelen miljömotiv. Snarare är det människor i den yngre och äldre medelåldern, alltså åldersspannen 30–49 år och 50–64 år, där miljömotiven överlag förekommer mest frekvent. Det är bara i frågan om att avstå köttkonsumtion som andelen som anger miljömotiv är högst i den yngsta gruppen. Detta är också det beteende där den lägsta andelen pensionärer (åldern 65–85) uttrycker miljömotiv bakom sitt beteende.

När det gäller andra socio-demografiska kategorier följer resultaten ett välbekant mönster (jmf Harring, Lundholm & Torbjörnsson 2017), där till exempel en stigande utbildningsnivå på ett systematiskt sätt över samtliga beteenden innebär en högre frekvens av miljömotiv. Vad gäller samhällsklass så är det likaså i de två tjänstemannakategorierna som miljömotiven dominerar. Stad-landsbygds-

dimensionen är emellertid inte lika entydig och här är andelen där miljömotiv ingår som skäl för ett visst beteende relativt jämnt fördelad mellan de olika grupperna. Vissa beteenden sticker dock ut. Att handla ekologiskt, åka kollektivt och avstå från köttkonsumtion betraktas uppenbarligen som kopplade till miljö i betydligt högre grad bland storstadsbor i jämförelse med övriga, vilket kanske inte förvånar i de flesta fall. Till exempel är ju kollektivtrafiken mer utbyggd och lättillgänglig i landets storstäder än på landsbygden.

Avslutningsvis uppvisar resultaten också ett tämligen tydligt, och därtill välbekant, mönster när det gäller politisk-ideologisk orientering efter vänster-högerskalan (Jagers m.fl., 2017). En självidentifikation klart till vänster, innebär överlag att miljömotiven är mer frekvent förekommande, med konsumtion av närproducerat kött och återvinning som undantag. För partisympati sticker Miljöpartiets anhängare ut genom att i mycket hög grad identifiera de nio beteendena som helt eller delvis kopplade till en omsorg om miljön. Bara för ett av de nio beteendena är miljömotiven mer frekvent förekommande hos ett annat partis sympatisörer: vi finner nämligen att hela 74 procent av de som anger en partipolitisk preferens för Liberalerna kopplar ihop konsumtion av närproducerat kött med miljömotiv. Bland Sverigedemokraternas sympatisörer är det överlag andra motiv än miljö som dominerar förklaringen till de olika beteendena.

Ser vi bortom de partisympatisörer som i klart störst utsträckning uppger miljöskäl bakom sina beteenden – miljöpartisterna - ser vi emellertid att ytterligare en trend kan skönjas. Det är inte uteslutande sympatisörerna till partier som befinner sig till vänster om den politiska mitten som uppger miljöskäl. I många fall uppger exempelvis Centerpartiets och Liberalernas väljare miljöskäl i lika stor eller större utsträckning än vad sympatisörerna till Vänsterpartiet eller Socialdemokraterna gör. 46 procent av Liberalernas sympatisörer uppger miljöskäl som motiv när de väljer att promenera eller cykla i stället för att ta bilen, medan samma siffra för Vänsterpartiets sympatisörer är 42 procent. På samma sätt köper 70 procent av Centerpartiets sympatisörer närproducerat kött av miljöskäl medan bara 60 procent av Socialdemokraternas sympatisörer gör det. Även om det generellt sett finns ett tydligt vänster-höger-mönster i hur miljöskäl används som motivering till gröna beteenden återstår fortfarande en viss varians bland sympatisörerna till de olika partierna – människor uppger miljö som skäl, oavsett partipolitisk hemvist.

Tabell 1 Andelar som uppger "miljön" som skäl när de utför vissa beteenden, 2020 (procent)

	Köper närproducerat kött	Köper beg. varor istället för att köpa nytt	Undviker att använda engångsartiklar	Försöker spara på hushållsel	Cyklar eller går istället för att åka bil	Avstår från att köpa kött	Använder kollektivtrafik, t.ex. buss/låg	Återvinner hushållsavfall	Köper ekologiskt märkta livsmedel	Antal personer
Samtliga	57	39	67	49	35	24	28	81	56	1 826
Man	53	30	60	43	29	18	23	77	51	849
Kvinna	61	47	73	55	40	29	32	84	61	969
16–29 år	58	42	58	42	38	36	32	79	59	272
30–49 år	62	52	74	53	43	34	32	85	63	508
50–64 år	61	40	72	60	38	20	31	83	61	483
65–85 år	49	26	60	41	24	12	19	76	46	563
Lågutbildade	38	20	47	28	21	8	13	74	38	278
Medelläg	54	32	58	42	28	16	18	77	51	504
Medelhög	58	38	69	52	33	21	26	79	57	387
Högutbildade	68	55	83	64	48	39	43	88	69	631
Arbetarhem	47	30	57	40	29	16	19	76	46	723
Tjänstemannahem	66	48	76	56	43	31	36	87	67	635
Högre tjänstemannahem	67	44	83	64	41	31	37	83	66	179
Jordbrukarhem	57	45	61	48	23	18	23	77	52	44
Företagarhem	58	40	73	55	30	20	23	82	54	128
Landsbygd	58	44	68	49	29	18	19	78	51	259
Tätort	53	36	60	42	29	15	19	77	50	365
Stad	59	38	68	50	38	25	30	82	59	865
Storstad	56	43	73	55	39	38	38	83	63	307
Klart till vänster	62	54	76	59	45	42	43	85	71	199
Något till vänster	63	46	74	55	42	31	35	86	66	407
Varken vänster eller höger	51	34	62	44	33	20	23	79	52	507
Något till höger	63	42	72	56	36	19	27	81	58	467
Klart till höger	44	24	50	34	18	14	14	69	41	207
V	65	58	73	62	42	45	45	91	74	146
S	60	36	69	49	36	22	29	81	57	504
MP	72	78	97	78	75	79	63	96	79	67
C	70	51	77	58	48	35	35	89	70	159
L	74	57	81	63	46	28	43	83	67	54
KD	58	39	72	49	32	15	21	91	55	85
M	58	35	68	52	29	17	22	80	52	347
SD	39	24	46	27	20	6	10	67	36	245

Kommentar: Frågan lyder 'När du gör följande saker, av vilket eller vilka skäl brukar du göra det? Flera svar kan anges' med svarsalternativen 'ekonomiska skäl', 'miljöskäl', 'praktiska skäl', 'hälsoskäl', 'jag gör aldrig detta'. I tabellen redovisas andelar från olika kategorier som uppgett att de gör följande saker av miljöskäl. Procentbasen utgörs av samtliga som svarat på frågan.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Vad påverkar angivandet av miljömotiv som skäl för beteende?

Som vi resonerade inledningsvis finns flera tänkbara skäl till att ett visst beteende betraktas som just ett *miljö*beteende och därmed utförs med en omsorg om miljön som ett centralt motiv. Även om den bivariata analysen i tabell 1 visar på vissa mönster, använder vi nu en regressionsanalys för att närmare undersöka i vilken grad olika faktorer, såväl attityder som socio-demografi, påverkar människor att ange miljö som motiv för sitt beteendeval. Det vill säga, hur stor effekten av olika faktorer är på angivandet av miljömotiv. Till skillnad från redovisningen i tabell 1, där både de som *bara* angett miljö som motiv och de som angett miljö som *ett av flera* motiv ingår, har vi i tabell 2 kodat om datamaterialet så att referenskategorierna utgörs av de som *endast* uppgett miljömotiv som ett skäl för ett visst beteende. De som uppgett andra skäl än miljö, eller där miljö ingår som ett av flera motiv, har därmed slagits ihop till en kontrasterande grupp². På så vis kan vi analysera i vilken grad exempelvis nivån på en individs allmänna miljöintresse eller oro för framtida klimatförändringar har ett samband med angivandet av just miljömotiv som skäl till beteendeval. Att människors generella miljöattityder och värderingar har ett samband med att också tydligare koppla samman olika beteendeval, aktiviteter och livsstilar med deras eventuella miljöpåverkan är väletablerat. Men duger dessa faktorer även till att förklara frekvensen av olika typer av motiv bakom ett visst beteende? Kort sagt, påverkar våra attityder också hur vi uppfattar ett visst beteende? Vi lägger även till subjektiv hälsa, eftersom uppfattningar om ens hälsa kan tänkas påverka huruvida man gör saker av hälsoskäl eller ej och detta på potentiellt två olika sätt. Å ena sidan kan man tänka sig att folk som uppfattar att de har en svag hälsa, i högre grad utför handlingar av hälsoskäl (för att undvika att hälsan blir sämre), men man kan också tänka sig att de med uppfattad god hälsa värnar om att bibehålla sin goda hälsa och därför agerar av hälsoskäl.

I tabell 2 visas resultatet av en serie logistiska regressioner där vi undersöker effekten av en rad olika variabler på angivandet av andra motiv än miljö, alternativt en kombination av motiv där miljö anges tillsammans med andra motiv, för samtliga av våra nio beteenden. Generellt kan sägas att ett negativt tecken (-) framför en variabels regressionskoefficient indikerar ett negativt samband mellan aktuell variabel och benägenheten att uppge något annat skäl än just miljöskäl (eller miljöskäl *i kombination* med något av de övriga skälen) som motiv till varför man utför ett visst beteende. Saknas stjärnor efter koefficienterna är sambanden ej statistiskt signifikanta, men storleken och tecknet framför koefficienten fungerar ändå ofta som en fingervisning om sambandets natur. Ett negativt – och signifikant – samband indikerar alltså att den aktuella variabeln gör det mer sannolikt att en person med variabelns egenskap uppger miljöskäl som sitt enda motiv. Låt oss dock förenkla analyserna en smula genom att bara koncentrera oss på de mest utmärkande resultaten. Vi finner då att om en svarande har starka miljöintressen så är sannolikheten att ange andra skäl än rent miljörelaterade klart mindre för

Tabell 2 Faktorer som påverkar angivandet av miljömotiv, 2020 (logistisk regression)

	(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)	(i)
Miljöintresse	-.25** (.10)	-.23 (.13)	-.52*** (.11)	-.22* (.10)	-.01 (.16)	-.29 (.17)	-.29 (.16)	-.09 (.11)	.16 (.10)
Klimatoro	-.34*** (.09)	-.22 (.13)	-.30*** (.09)	-.43*** (.10)	-.58*** (.17)	-.30 (.19)	-.22 (.16)	-.45*** (.10)	-.24* (.09)
Kön									
Kvinna	-.26* (.12)	-.60*** (.16)	-.34** (.13)	-.34** (.13)	-.29 (.19)	-.19 (.20)	-.32 (.19)	-.30* (.13)	.05 (.12)
Ålder									
30–49 år	.45* (.20)	-.58 (.30)	-.76*** (.20)	.03 (.23)	.05 (.36)	.25 (.30)	-.62 (.34)	-.25 (.21)	.21 (.20)
50–64 år	.26 (.20)	-.93** (.30)	-.55** (.20)	-.48* (.22)	-.42 (.35)	.09 (.31)	-.81* (.34)	-.24 (.22)	.12 (.20)
65–85 år	.35 (.20)	-1.34*** (.30)	-.86*** (.20)	-.39 (.22)	-.80* (.34)	-.15 (.31)	-.90** (.34)	-.22 (.21)	.06 (.19)
Utbildning									
Medellåg	.06 (.20)	.09 (.28)	-.00 (.21)	-.06 (.22)	.74* (.30)	-.39 (.42)	.54 (.37)	.01 (.23)	.27 (.21)
Medelhög	-.04 (.21)	-.18 (.28)	-.04 (.22)	-.21 (.22)	.74* (.29)	-.63 (.41)	-.00 (.34)	.25 (.24)	.36 (.21)
Hög	.09 (.21)	.31 (.29)	-.07 (.22)	-.23 (.23)	1.09*** (.31)	-.03 (.42)	.15 (.34)	.52* (.23)	.52* (.21)
Inkomst	.03 (.05)	-.12 (.07)	-.10 (.06)	-.15** (.06)	-.07 (.09)	-.11 (.09)	-.07 (.08)	-.09 (.06)	-.00 (.05)
Subjektiv hälsa	-.06 (.03)	-.08* (.04)	-.04 (.03)	-.05 (.03)	.01 (.05)	.04 (.05)	-.03 (.05)	.01 (.03)	.02 (.03)
Vänster-höger	.17*** (.05)	.07 (.07)	-.04 (.05)	.11* (.05)	.11 (.08)	-.08 (.09)	.24** (.08)	-.02 (.06)	.14** (.05)
Konstant	2.02*** (.49)	4.66*** (.68)	3.31*** (.50)	4.14*** (.55)	3.80*** (.84)	3.63*** (.93)	3.80*** (.82)	.81 (.52)	-.24 (.49)
Pseudo R ²	.04	.06	.07	.06	.07	.03	.06	.03	.02
Log likelihood	-879.69	-572.98	-812.14	-812.58	-416.13	-341.23	-436.66	-746.19	-866.63
N	1 387	1 203	1 383	1 421	1 294	733	1 067	1 473	1 319

Kommentar: Frågan som ligger till grund för denna analys lyder 'När du gör följande saker, av vilket eller vilka skäl brukar du göra det? Flera svar kan anges', se löptext för närmare förklaring kring hur datamaterialet bearbetats. Miljöintresse och klimatoro är variabler med en fyrgradig skala där högre värden indikerar ett starkare intresse för miljön och en större oro för förändringar i framtidens klimat. Referenskategori för kön är man. Referenskategori för ålder är 16–29 år. Referenskategori för utbildning är lågutbildade. Inkomst är en femgradig variabel som sträcker sig från det lägsta alternativet "mycket låg inkomst" (sammanlagd årsinkomst från 0 till 200 000) till det högsta alternativet "mycket hög inkomst" (sammanlagd årsinkomst över 901 000). Subjektiv hälsa mäts på en elvgradig skala där 0 motsvarar att ens allmänna hälsotillstånd är "mycket dåligt" och 10 "Mycket gott". Vänster-höger går från 1 "klart till vänster" till 5 "klart till höger". Standardfel inom parentes. *** p < .001, ** p < .01, * p < .05. a) Köper närproducerat kött; b) Köper begagnade varor istället för att köpa nytt; c) Undviker att använda engångsartiklar; d) Försöker spara på hushållsel; e) Cyklar eller går istället för att åka bil; f) Avstår från att köpa kött; g) Använder kollektivtrafik, t.ex. buss/tåg; h) Återvinner hushållsavfall; i) Köper ekologiskt märkta livsmedel.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

flera av våra undersökta beteenden, framförallt för (a) att köpa närproducerat kött (-.25**), (c) att undvika att använda engångsartiklar (-.52**) och (d) att försöka spara på hushållsel (-.22*). När det gäller klimatoro så hittar vi fler signifikanta samband. Här finner vi att om man har en stark klimatoro så minskar sannolikheten att ange andra skäl än rena miljöskäl för än fler beteenden, nämligen: (a) att köpa närproducerat kött (-.34***), (c) att undvika att använda engångsartiklar (-.30***), (d) att försöka spara på hushållsel (-.43***), (h) återvinna hushållsavfall (-.45***) och (i) att köpa ekologiskt märkta livsmedel (-.24*). Särskilt utmärker sig ett beteende här, nämligen (e) att välja att cykla eller gå istället för att åka bil, där det uppenbarligen är särskilt vanligt att man utför detta beteende därför att man är orolig för klimatets tillstånd (-.58***), vilket alltså därmed även är en indikation på att särskilt detta beteende är pådrivet av miljö-/klimatmotiv. En försiktig generalisering ger alltså vid handen att ju högre miljöintresse en person har och ju mer orolig den är för framtida förändringar i jordens klimat, desto lägre sannolikhet är det att denna person uppger något av de andra skälen än miljöskäl som motiv bakom sitt agerande. Eller omvänt – desto troligare är det att personen uppger miljöskäl som enda bakomliggande motiv när vi utför gröna beteenden.

Avslutningsvis får vi i vår regressionsanalys även bekräftat flera andra saker som vi fick indikationer på i den inledande bivariata analysen i tabell 1. Exempelvis ser vi att kvinnor, även efter kontroll för övriga faktorer, i högre grad än män utför flertalet beteenden av rena miljöskäl, samt att de två medelålderskategorierna anger rena miljömotiv i högre grad än övriga åldersgrupper (se i samtliga av de fall där de redovisade koefficienterna är negativa och har en eller flera stjärnor [*] angivna). Vi noterar också en genomgående låg förklaringskraft (Pseudo R2) i samtliga modeller. Givet den relativt stora mängden oberoende variabler i våra regressioner hade detta varit förvånande om vi var ute efter att förklara frekvensen av miljöbeteende. Men här handlar det alltså snarare om att undersöka i vilken grad människor kopplar samman ett beteende med miljömotiv eller inte. Orsaken till den låga förklaringskraften kan därför vara att enskilda individer, beroende på samverkan mellan olika faktorer och situationsspecifika omständigheter, landar i olika slutsatser kring vad ett beteende egentligen är – och således vilka motiv som aktiverar beteendet.

Olika skäl för att släcka ljuset

Som vi sett i våra resultat så är det helt klart så att många av de aktiviteter som, av såväl forskare som politiker, brukar klassas som just miljöbeteenden, också utförs med miljöhänsyn som ett viktigt bakomliggande motiv. I förlängningen innebär detta att en betydande andel människor faktiskt gör kopplingen mellan sin personliga ambition att göra något miljömässigt bra och dessa typer av beteenden. Därmed kan engagemanget i denna grupp sannolikt förstärkas ytterligare genom informationsbudskap som adresserar miljötillståndet och trycker på vikten av

denna typ av livsstilsförändringar för miljöns framtida status. På samma sätt kan man sannolikt förvänta sig att acceptans för ytterligare politisk styrning inom dessa områden blir högre bland en betydande andel av befolkningen om de tydligt kommuniceras som miljöfrämjande åtgärder.

Samtidigt skall nog inte detta sätt att resonera upplyftas till någon allmän regel. Vi såg ju samtidigt att långt ifrån alla beteenden som vi karaktäriserar som miljövänliga (att de kan antas ha gynnsamma effekter på miljön) först och främst görs och motiveras av miljöskäl, utan att det ibland är helt andra drivkrafter som tycks ligga bakom att folk utför dessa (miljövänliga) handlingar. Till exempel fann vi att folk huvudsakligen handlar begagnade varor och sparar på hushållsel av ekonomiska skäl, väljer kollektivtrafik av praktiska skäl och avstår från att äta kött av hälsoskäl. För dessa beteenden (och säkert många andra också) är det inte alls lika säkert att miljöinformation och olika typer av miljöargument kan få bågaren att stjälpas över till fördel för beteenden om de ”marknadsförs” som miljövänliga. Om samhället av olika skäl önskar påskynda eller medverka till beteendeförändringar på dessa områden, såsom att få folk att släcka ljuset i högre grad än idag, är det alltså inte alls så säkert att olika former av miljöretorik och miljöinformation är särskilt verkningsfull, eller ens verkar i avsedd riktning. Tvärtom kan man till och med tänka sig att miljöinformation i vissa fall kan få en slags omvänd effekt. Det kan nämligen visa sig vara så att somliga som gör miljövänliga handlingar av exempelvis hälsoskäl eller ekonomiska skäl, kanske inte alls bryr sig särskilt mycket om miljöfrågorna och om de då ständigt överöses med information om att deras beteenden är gynnsamma för miljön, finns istället risken att de tröttnar eller till och med vill agera ”motvalls” genom att dra ner på de beteenden som miljöivrarna egentligen önskar skall ske mer frekvent än idag.

Noter

- ¹ Här väljer vi att tala om bakomliggande motiv till beteende, snarare än motiveringar. Det är naturligtvis så att det som människor uttrycker i olika undersökningar de facto är motiveringar. Men, vi antar här att dessa också i hög grad speglar de motiv som människor har för att göra ett visst val.
- ² Fördelningarna i grupperna varierar något, som lägst är det 11 procent som hamnar i kategorin som anger miljöskäl som enda bakomliggande motiv, och som högst hamnar 78 procent av de svarande i denna kategori. För de nio variablerna är genomsnittet att 35 procent uppger miljöskäl som enda skäl; och således 65 procent som uppger andra skäl, eller miljöskäl i kombination med andra skäl.

Referenser

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179–211.
- Berglund, C. & S. Matti (2006). Citizen and Consumer: The Dual Roles of Individuals in Environmental Policy. *Environmental Politics* 15(4): 550–571.
- Brandon, G. & A. Lewis (1999). Reducing Household Energy Consumption: A Qualitative and Quantitative Field Study. *Journal of Environmental Psychology* 19, 75–85.
- Caprara, G. V., Schwartz, S., Capanna, C., Vecchione, M. & C. Barbanelli (2006). Personality and Politics: Values, Traits, and Personal Choice. *Political Psychology*, 27(1): 1–28.
- De Young, R. (2000). New Ways to Promote Proenvironmental Behavior: Expanding and Evaluating Motives for Environmentally Responsible Behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3): 509–526.
- Guagnano, G. A., Stern, P. C. & T. Dietz (1995). Influences on attitude-behaviour relationships: A natural experiment with curbside recycling. *Environment and Behaviour* 27: 699–718.
- Harring, N., Lundholm, C. & Torbjörnsson, T. (2017) ”Högre utbildning och miljöattityder”. I Ulrika Andersson, U., Ohlsson, J., Oscarsson, H. & Oskarson, M. (Red.) *Larmar och gör sig till*. Göteborg: SOM-institutet, 2017, s. 505–514.
- Jagers, S. C., Linde, S., Martinsson, J. & S. Matti (2017). Testing the Importance of Individuals’ Motives for Explaining Environmentally Significant Behaviour. *Social Science Quarterly* 98 (2), 644–658.
- Lindenberg, S. & L. Steg (2007). Normative, Gain and Hedonic Goal Frames Guiding Environmental Behavior. *Journal of Social Issues* 63(1): 117–137.
- Martinsson, J. & L. J. Lundqvist (2010). Ecological citizenship: coming out ‘clean’ without turning ‘green’? *Environmental Politics* 19(4): 518–537.
- Steg, L. & C. Vlek (2009). Encouraging pro-environmental behaviour: An integrative review and research agenda. *Journal of Environmental Psychology*, 29(3): 309–317.
- Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behaviour. *Journal of Social Issues* 56: 407–24.
- Stern, P. C., Dietz, T., Kalof, L. & G. A. Guagnano (1995). Values, Beliefs, and Proenvironmental Action: Attitude Formation Toward Emergent Attitude Objects. *Journal of Applied Social Psychology*, 25(18): 1611–1636.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A. & L. Kalof (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmental concern. *Human Ecology Review*, 6: 81–97.
- Thøgersen, J. (2003). Monetary incentives and recycling: behavioural and psychological reactions to a performance-dependent garbage fee. *Journal of Consumer Policy* 26: 197–228.
- Thøgersen, J. (2004). A cognitive dissonance interpretation of consistencies and inconsistencies in environmentally responsible behavior. *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 24(1): 93–103.

